

oblike, ki so značilne za indoevropsko jezikovno skupino« (75). Nato opisuje nadaljnji razvoj hetitologije in pri tem zastavlja vprašanje: Ali so Hetiti govorili hetitsko? Ime Hetiti bi bilo namreč bolj upravičeno za podjarmljeno, prvotno prebivalstvo, ki ga danes imenujemo (Proto)-Hatijce. Pravega imena za indoevropske Hetite pa še dandanes ne poznamo. — Težavno je tudi razvozlavanje hetitskih hieroglifov. Ceram na konkretnih primerih pokaže, kako počasno in negotovo je bilo to delo v svojih začetkih.

V tretjem oddelku obravnava Ceram zgodovino Hetitske države. Pri tem citira odlomke iz Hattušilove I. politične oporoke (ok. 1620). Mimogrede seznanja bralca s težavami v antični kronologiji (116—133). S posebnim zanimanjem se bere njegovo opisovanje bitke pri Kadešu, ki jo imenuje svetovno zgodovinsko (145). Zanimiva je njegova analiza državnega družbenega in kulturnega ustroja v Hetitski državi, ki ji pripisuje velik političen pomen, odreka ji pa, da bi bila posredovalec med Mezopotamijo in Grčijo. Pri tem lojalno pripominja, da je glede tega prof. Bossert nasprotnega mnenja (185). — Tudi strokovnjak bo pisatelju hvaležen za marsikatero podatke, ki so splošno težko dosegljivi, n. pr. o uspehih izkopavanj v Boghazköy, ki jih je v l. 1932-33 vodil Kurt Bittel (178).

V zadnjem oddelku popisuje, kako je l. 1946 H. Bossert odkril napis v Karatepe in v kako težavnih razmerah ga je naslednje leto začel izkopavati. Poučno nam prikaže, kako težko je bilo dokazati, da je najdeni napis v Karatepe zares dvojezičen; dokaz se je posrečil dr. Fr. Steinherr-ju, Bossertovemu učencu. To dognanje bo gotovo močno vplivalo na končno razvozlavanje hetitskih hieroglifskih napisov. Napeto sledi bralec pisatelju, ko popisuje svoje doživljaje ob obisku v Karatepe med izkopavanji.

V dodatku objavlja Ceram kratko tabelo o hetitski zgodovini (219—221), za njo pa precej obširen seznam hetitološke literature (221—237), osebno in stvarno kazalo (238—245), seznam slik (246—247) z navedbo, od kod so (247) kakor tudi navedbo izvora citatov (248). Uporabljanje knjige znatno olajšuje zemljevid Hetitske države obenem z njenimi domnevnimi mejami in najvažnejšimi najdišči.

Med bogato zbirko raznih življenjepisnih podatkov bi rad opozoril na male netočnosti glede pok. Bedřicha Hroznyja na strani 73. On je rojen v kraju Lissa ob Labi (ne na Poljskem). Kot privatni docent se je l. 1905 na Dunaju habilitiral, l. 1913 pa je dobil profesorski naslov.

Ceramova knjiga je pisana v prijetnem, živahnem slogu in je lahko razumljiva tudi za nestrokovnjaka. Zlasti pri zgodovini najdb in zgodovini razvozlavanja neznanih jezikov in pisav vodi pisatelj bralca od stopnje do stopnje in dramatično stopnjuje njegovo pozornost. — Številne ilustracije, ki so posrečeno izbrane, olajšujejo razumevanje knjige.

Na svoj posrečen način je Ceram široko javnost opozoril na zgodovino Hetitske države in kulture. Njegovo knjigo bo pa tudi strokovnjak, zlasti pa mlajši začetnik z velikim pridom uporabljal kot dolgo pogrešan uvod v zgodovino Hetitske države in kulture, zlasti pa tudi njenega odkritja.

Viktor Korošec

Große Kulturen der Frühzeit, herausgegeben von Prof. Dr. Helmuth Th. Bossert (2. zvezek): **Ur, Assur und Babylon**. Drei Jahrtausende im Zweistromland, von Prof. Dr. Hartmut Schmökel. — Gustav Kasper Verlag, Stuttgart 1955, 4°, 302 str., od teh 118 strani s 169 slikami, 1 zemljevid.

Z imeni političnih središč je pisatelj naznačil, da podaja pregled sumerske, asirske in babilonske zgodovine. To opravi na 152 straneh, nato sledi na 120 straneh 169 lepih ilustracij. K ilustracijam so na 16 straneh kratka pojasnila, obenem z navedbami, od kod so vzete (str. 273—288). Nato je uvrščena na str. 289 časovna preglednica, ki navaja samo pomembnejše vladarje. Seznam najvažnejše literature po strokah (arheologija in celotne obdelave, zgodovina, gospodarsko življenje, pravo, znanost in pesništvo, umetnost, religija) obsega štiri strani. Med pravniškimi pisatelji manjkata ustanovitelja pravne orienta-

listike, Pavel Koschaker in Edvard Cuq. Poleg obdelave babilonskega prava, ki sta jo podala G. R. Driver in Sir J. Miles, bi bilo omeniti tudi njuno obdelavo asirskega prava.

Kajpak je treba priznati, da avtorjeva naloga ni bila lahka: prikazati in osvetliti razvoj skoro 2500-letne kulture, o kateri je ohranjenih okrog četrtr milijona klinopisnih napisov (str. 122).

Svojo obdelavo mezopotamske zgodovine je Schmökel razdelil na dvanajst poglavij. Prvih šest obdeluje zgodovino do konca sumerske dobe; med njimi se prva tri bavijo s predzgodovinskim obdobjem.

Pisatelj nas najprej postavi (str. 7—12) v sumersko mesto Uruk, in sicer nekako v čas okoli l. 2900. Tu nas seznanja s takratnimi političnimi, gospodarskimi, socialnimi in verskimi razmerami; pojavljajo se že prvi klinopisni zapisi, pisava pa je še slikovna, s približno 2000 znaki, kar se pozneje zniža na tretjino.

V drugem poglavju (13—20) je obravnavana doba, ki jo imenujejo po najdišču Djemdet Nasr; Schmökel jo imenuje »klasično dobo« Sumercev (19).

Naslednje poglavje se imenuje po mestu Kišu in po mestih ob reki Dijali. V deželi se naseljujejo tudi Akadijci. O kralju Mesilimu iz Kiša priča votivni kij z njegovim imenom; njemu se pripisuje prva vladarjeva palača v Kišu. V Uroku gradi bajeslovni Gilgameš velikansko obzidje, dolgo 9,5 km, debelo 5 m. Pojavljajo se zikkurrati. Svojevrstno gradnjo templjev opazujemo v mestih ob reki Dijali, odstran Tigrisa (v mestu Ešnunni, v Chafadji i. dr.). Podrobneje obravnava pisatelj umetnostno-zgodovinske spomenike te dobe.

V četrtem poglavju (30—40) je pisatelj že na zgodovinskih tleh, začeni s prvo dinastijo iz Ura. V zvezi z njo nas seznanja z grobovi v Uru, v katerih je L. Woolley v letih 1926—1931 našel še človeške žrtve, to je znatno število spremstva, ki je prvaku sledilo v njegovem grobu v smrt. Obenem odkriva čitatelju razvoj političnih in družbenih razmer, v katerih podrobno poročajo napisi v malem mestu Lagašu, v katerih se omenja Urukagina kot zgodovinsko prvi zakonodajalec in socialni reformator (ok. 2360). Doba drugega vzpona sumerske moči privede do prve velike sumerske države, ki jo nasilno ustanovi Lugalzaggisi za 25 let. — V zvezi s tem obravnava sumerski panteon, končno pa še vojaško organizacijo.

V petem poglavju (41—50) pride na vrsto prva velika država, ki jo je ustanovil Sargon iz Akkada. V njej ni utonila le Lugalzaggizijeva država, v kateri so bili združeni vsi Sumerci, ampak takrat jo Sargonova oblast segala globoko v Malo Azijo. Blizu 200 let je trajala prva akadijska država, ki je na mnogih kulturnih območjih dosegla velik napredek (primerjaj le Naramsinovo stelo).

Sledi (51—68) ji za dobrih sto let zadnja sumerska politična tvorba, ki jo navadno imenujejo državo tretje dinastije iz Ura, pisatelj pa ji je dal naslov: Sumerska renesansa. S prologom Ur-Nammujevega zakonika bralca spretno uvaja v miselnost te dobe. Obenem očrta tudi zgodovino mesta Lagaša, kateremu vlada Gudea. — Za politično zgodovino obravnava v kratkih potezah posamezna področja sumerske kulture (pravno ureditev, šolstvo, pisavo; medicino, filologijo, slovstvo, mitologijo).

V sedmem poglavju (69—82), ki ima naslov: »Vzpon zapadnih Semitov«, se bore nove akadijske države za sumersko politično dediščino (1955—1700). Najbolj znani sta mestni državi Isin in Larsa, poleg njih se uveljavljajo ob mestih Mari in Ešnunna tudi Asirija in končni zmagovalec Babilon. Pisatelj začinja poglavje z odlomki iz diplomatske korespondence mesta Mari. Po splošnih političnih zgodovinskih podatkih obravnava kulturno stanje te dobe.

V osmem poglavju pride na vrsto »Hammurabi in njegova doba«. Hammurabija (1728—1686) ne označuje samo po njegovem zakoniku in po njegovi korespondenci z namestnikom v Larsi, ampak tudi po mnogo manj laskavih poročilih, ki jih Zimrilimu, vladarju mesta Mari, pošiljajo njegovi diplomatski agenti iz Babilona. Političnemu pregledu sledi tudi tu kulturni pregled, kar velja prav tako za naslednja poglavja.

»Kasiti« je naslov devetega poglavja (94—107). Sijajno dobo Hammurabijeve dinastije je končal vdor Hetitov okoli l. 1531. Oni so oplenili Babilon, ki je tako oslabil, da se ni mogel več upirati bojevitim Kasitom, ki so za skoro štiri stoletja (1530—1160) zagospodovali nad Babilonijo. Vendar so polagoma tudi oni podlegli višji kulturi podjarmljenega naroda. Kudurru, podelitvena listina, vklesana na kamen, je važna priča razmer te dobe. V zunanji politiki nam o odnošajih nekaterih kasitskih vladarjev z Egiptom priča njihova korespondenca, ohranjena v El-Amarni.

V desetem poglavju (108—121) se avtor zopet vrača k Asiriji in obravnava najprej srednjeasirsko dobo (1380—1078), v naslednjem, enajstem poglavju (122—141) pa novoasirsko dobo (909—612) do konca asirske samostojnosti.

Dvanajsto poglavje (142—152) se bavi zopet z Babilonijo, in sicer s kaldejsko dinastijo do Nabonida. Kratko nato še omenja perzijsko gospodstvo, žal pa ne pove ničesar o babilonski usodi pod Selevkidi in Arsakidi vsaj do rimske dobe.

Schmökkel v svoji zgodovini Mezopotamije spretno obravnava v posameznih poglavjih najprej politični, nato pa splošni kulturni razvoj določene dobe. Pohvalno je treba priznati, da upošteva vse najnovejše najdbe. Tako omenja, da so v Kalahu Angleži (Mallowan) l. 1954 izkopali tudi lesene ploščice z napisi. Prav tako so med ilustracijami dobro zastopane najdbe iz mesta Mari. — Še bolje bi bilo marsikaj pojasnjeno, zlasti tudi pravno gradivo, če bi bil pisatelj bolj analiziral gospodarske in družbene razmere. Zelo pogrešamo poglavja, ki bi bralca seznanilo vsaj na kratko z zgodovino odkritij in izkopavanj ter z najvažnejšimi skupinami virov in njihovih objav.

Če pretehtamo vse momente, sodimo, da navzoča, široki publiki namenjena obdelava mezopotamske zgodovine, zlasti še zaradi tesne povezanosti z viri in zaradi bogate zbirke ilustracij izkopanin, bralca lepo uvaja v kulturno in politično zgodovino Mezopotamije.

Viktor Korošec

The Babylonian Laws. Edited with translation and commentary by **G. R. Driver and John C. Miles.** Volume II, Transliterated Text, Translation, Philological Notes, Glossary, Oxford, Clarendon Press, 1955. 8°, 426 str., 63 angl. šil.

O prvem zvezku tega dela smo kratko poročali v ZČ VIII, str. 237 s. Drugi zvezek skupnega dela, ki sta ga opravila filolog G. R. Driver in najvidnejši pravni orientalist v Angliji Sir John Miles, obsega najprej transkripcijo in prevod besedila Hammurabijevega zakonika (str. 6—107), bibliografijo, seznam variant (108—114), obširen filološki komentar k besedilu (str. 115—304).

Nato podajata avtorja obenem s kratkim uvodom druge drobce babilonskega prava, kolikor so ohranjeni na glinastih ploščah (305—347).

Na prvem mestu je odlomek domnevnega Lipit-Ištarjevega zakona, ki se skoro popolnoma ujema s § 7 Hammurabijevega zakonika (306 s.). — Slede (308—313) zakonske določbe, ki so v zbirki pravnih obrazcev ana ittišu ohranjene v sumerskem in akadijskem jeziku. Med njimi je šest rodbinsko-pravnih določb; ena določa mezdo za najetega sužnja; pet določb pa ureja plačilo dolga v srebru ali v žitu. — Zaradi poškodb je slabo razumljiv odlomek zemljiškega prava iz Suz v Elamu (314—317). — Na četrtem mestu je babilonska seizahteja, verjetno najstarejši moratorij plačil, ki ga je dovolil najbrž eden izmed Hammurabijevih naslednikov (319—323). — Končno avtorja precej obširno obravnava hudo poškodovane odlomke novobabilonskega prava (324—347).

Sledi odstavek o nekaterih problemih, ki nastajajo v zvezi s transkripcijo in prevodom (348—361). Za njim pride izčrpen glosar besed, ki so v babilonskih pravnih zbirkah (362—409). Ob koncu objavljata pisca dodatke in popravke k prvemu in že k drugemu delu ter h knjigi o asirskem pravu (411—426).

S tem v vsakem pogledu vzornim in, kolikor je to sploh mogoče, izčrpnim delom sta avtorja dovršila delo, ki bo ostalo soliden temelj za vsako podrobno